

TALABALARNING MEDIASAVODXONLIK DARAJASIGA TA'SIR ETUVCHI PSIXOLOGIK OMILLAR

ADIZOVA MUXABBAT MUXITDINOVNA

Buxoro xalqaro universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu tezisda talabalarning mediasavodxonlik darajasiga ta'sir etuvchi asosiy psixologik omillar tahlil qilinadi. Mediaaxborotni idrok etish, mazmunini tushunish, tanqidiy baholash, axborot manbalarini qiyoslash, refleksiv nazorat hamda kognitiv moslashuvchanlik mediasavodxonlikning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etishi yoritiladi. Shuningdek, talabaning mavjud tajribasi, individual kognitiv xususiyatlari va axborotga beradigan subyektiv ma'nosi mediaxabarni qabul qilish sifatiga ta'sir etishi asoslanadi.

Kalit so'zlar: mediasavodxonlik, talaba, mediaaxborot, idrok, kognitiv jarayon, tanqidiy fikrlash, psixosemantik tahlil, refleksiya.

Raqamli axborot muhitining kengayishi talabalar oldiga axborotni nafaqat topish, balki uning mazmunini anglash, ishonchliligini tekshirish va unga nisbatan mustaqil munosabat shakllantirish vazifasini qo'ymoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, elektron nashrlar, messenjerlar va videoplatformalar orqali tarqalayotgan axborotning hajmi va tezligi oshgani sari mediasavodxonlik shaxsning axborot bilan ishlash kompetensiyasini belgilovchi muhim psixologik sifat sifatida namoyon bo'lmoqda.

Talabaning mediasavodxonlik darajasi birgina media vositalaridan foydalanish ko'nikmasi bilan belgilanmaydi. Raqamli texnologiyalardan faol foydalanadigan shaxs ham axborot manbasini tekshirmasligi, emotsional sarlavhalarga tez ishonishi yoki bir tomonlama ma'lumotlarga asoslangan holda xulosa chiqarishi mumkin. Shu sababli mediasavodxonlikning asosiy mazmuni axborotni qanday qabul qilish, qayta ishlash va baholash jarayonlarida namoyon bo'ladi.

Mediaaxborotni idrok etish ushbu jarayonning dastlabki psixologik bosqichini tashkil etadi. Talaba katta hajmdagi axborot oqimidan o'zi uchun muhim deb hisoblagan xabarlarni tanlaydi. Bunda uning qiziqishlari, ehtiyojlari, mavjud bilimlari va avvalgi tajribasi muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, hissiy jihatdan kuchli, keskin yoki noodatiy mazmundagi xabarlar diqqatni tez jalb qilishi mumkin. Ammo diqqatni tortgan axborotning barchasi ham ishonchli yoki ijtimoiy jihatdan ahamiyatli bo'lavermaydi. Mediasavodxonlikning yuqori darajasi ana shu tashqi jozibadorlik bilan axborotning real qiymatini farqlay olishni talab qiladi.

Axborotni tushunish jarayonida talaba mediaxabar mazmunini o'zining mavjud bilim va tasavvurlari bilan bog'laydi. Shu sababli bir xil matn yoki xabar turli shaxslarda turlicha mazmun kasb etishi mumkin. A.M. Jabbor psixosemantik tahlilga bag'ishlangan tadqiqotida matn va axborot mazmunini tushunishda shaxsning ichki semantik tizimi, individual talqinlari va subyektiv ma'nolarining ahamiyatiga e'tibor qaratadi [1]. Ushbu yondashuv mediasavodxonlikni tushuntirishda ham muhimdir, chunki talaba mediaxabarni faqat o'qib yoki ko'rib qolmaydi, balki unga ma'lum ma'no beradi va shu asosda munosabat shakllantiradi.

Mediasavodxonlikning yana bir muhim psixologik omili kognitiv qayta ishlash xususiyatlari bilan bog'liq. Axborotni yuzaki yoki chuqur qayta ishlash, qaror qabul qilish tezligi, muqobil fikrlarni hisobga olish va qarama-qarshi dalillarni qiyoslash kabi xususiyatlar talabalar o'rtasidagi farqlarni yuzaga keltiradi. A.M. Jabbor kognitiv metodlarning psixologik tadqiqotlardagi mohiyatini tahlil qilib, shaxsning bilish faoliyatidagi individual xususiyatlar axborotni qayta ishlash va tushunishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi [2]. Bu nuqtai nazardan mediasavodxonlikni rivojlantirish talabaning axborotga nisbatan faol kognitiv pozitsiyasini shakllantirishni talab qiladi.

Tanqidiy fikrlash mediasavodxonlikni belgilovchi asosiy omillardan biridir. Talaba mediaxabarni baholashda uning manbasini aniqlashi, fakt va muallif fikrini farqlashi, dalillarning asoslanganligini tekshirishi hamda zarur hollarda boshqa manbalar bilan qiyoslashi lozim. Tanqidiy fikrlash mavjud axborotni avtomatik ravishda rad etish emas, balki unga ishonish uchun asos mavjudligini tekshirishdir. Shu sababli talabaning axborotni qabul qilish tezligi emas, xulosani qanday asoslagani mediasavodxonlikning muhim mezon bo'lib xizmat qiladi.

Refleksivlik ham mediasavodxonlik shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Refleksiv talaba faqat tashqi axborot manbasini emas, balki o'zining unga bo'lgan munosabatini ham tahlil qiladi. U nima sababdan muayyan xabarga ishonganini, qaysi jihat unda hissiy reaksiya uyg'otganini va xulosa chiqarishda qanday omillar ta'sir ko'rsatganini anglashga intiladi. Bu holat mediaaxborotni yuzaki qabul qilishning oldini olib, talabaning ongli va mas'uliyatli mediaxulqini shakllantirishga xizmat qiladi.

Kognitiv moslashuvchanlik ham alohida ahamiyatga ega. Raqamli muhitda bir hodisa haqida turli, ba'zan bir-biriga zid ma'lumotlar uchraydi. Talaba yangi va ishonchli dalilga duch kelganida avvalgi fikrini qayta ko'rib chiqishga tayyor bo'lishi kerak. Aks holda mavjud qarashiga mos axborotlarni tanlab qabul qilish va unga zid ma'lumotlarni inkor etish ehtimoli kuchayadi. Shu sababli mediasavodxonlik shaxsning mavjud fikrini himoya qilish qobiliyati bilan emas, balki uni dalillar asosida qayta baholay olishi bilan ham belgilanadi.

Talabalarda mediasavodxonlikni rivojlantirishda real media materiallar bilan ishlash samarali yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bir voqea haqidagi turli xabarlarini solishtirish, sarlavha va asosiy matn o'rtasidagi farqni aniqlash, muallif pozitsiyasini tahlil qilish va birlamchi manbani topishga qaratilgan topshiriqlar talabada mediaaxborotga nisbatan faol tahliliy munosabatni

shakllantiradi. Bunday mashqlar orqali axborotni tekshirish tashqi talab sifatida emas, asta-sekin shaxsiy kognitiv odat sifatida qaror topadi.

Umuman olganda, talabalarning mediasavodxonlik darajasiga ta'sir etuvchi psixologik omillar o'zaro bog'langan tizimni tashkil etadi. Idrok va diqqat axborotni tanlashni ta'minlasa, psixosemantik talqin uning shaxs uchun qanday ma'no kasb etishini belgilaydi. Kognitiv qayta ishlash, tanqidiy fikrlash va refleksiya esa axborotni tekshirish, qiyoslash va asoslangan xulosa chiqarishga xizmat qiladi. Shu sababli oliy ta'lim sharoitida mediasavodxonlikni shakllantirish faqat texnik ko'nikmalarni emas, balki talabaning bilish jarayonlari, refleksivligi va tanqidiy tafakkurini ham rivojlantirishga yo'naltirilishi zarur.

Xulosa. Talabalarning mediasavodxonligi axborot bilan ishlashning ko'p bosqichli psixologik jarayoni hisoblanadi. Uning shakllanishiga axborotni idrok etish va tushunish xususiyatlari, shaxsning individual kognitiv uslubi, tanqidiy fikrlash, refleksivlik hamda kognitiv moslashuvchanlik ta'sir ko'rsatadi. Mazkur omillar qanchalik uyg'un rivojlangan bo'lsa, talabaning mediaxabarni mustaqil baholashi va dalillarga tayangan holda qaror qabul qilishi shunchalik barqaror bo'ladi. Talabalar bilan mediasavodxonlik bo'yicha olib boriladigan ishlar media vositalaridan foydalanishni o'rgatish bilangina cheklanmasligi lozim. Ularning axborotni mazmuniy tushunishi, subyektiv talqinlarini anglay olishi, bir necha manbani qiyoslash va o'z xulosasini qayta ko'rib chiqishga tayyorligi ham rivojlantirilishi zarur. Aynan shunday yondashuv talabaning zamonaviy raqamli muhitda ongli va mustaqil axborot subyekti sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jabbor A.M. Psychosemantic analysis of texts as approach of the psychological researches // "Научный форум: тенденции развития науки и общества" xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – 2019. – B. 40–41.

2. Jabbor A.M. The essence of cognitive methods in psychological research // *International Journal on Integrated Education*. – 2020. – Vol. 3. – № 6. – P. 28–31. DOI: 10.31149/ijie.v3i6.397.
3. Potter W.J. *Media Literacy*. – Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2019.
4. Hobbs R. *Digital and Media Literacy: Connecting Culture and Classroom*. – Thousand Oaks, CA: Corwin, 2011.
5. Buckingham D. *Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture*. – Cambridge: Polity Press, 2003.

